

УДК 72.011:711

Кутузова Т. Ю. ,
старший викладач Херсонського технічного університету

УТОЧНЕННЯ КОМПОЗИЦІЙНОГО ЗМІСТУ ДОМІНАНТ МІСТОБУДІВНОГО АНСАМБЛЮ

Анотація: на основі систематизації видів містобудівних ансамблів історичного розпланування поширено ознаки формування домінуючих груп забудови. Перші три види акцентували об'ємно-просторову специфіку ансамблевої побудови домінанти. До четвертого виду віднесено історично сформовані ансамблі, домінанти яких значно трансформовані у сучасній ситуації.

Ключові слова: архітектурна домінанта, містобудівний ансамбль, історично сформоване розпланування.

Постановка проблеми. Розв'язання проблем композиційного розвитку акцентує необхідність визначення ролі містобудівного ансамблю, існуючого в умовах поліцентричної і полілінійної структури домінант історично сформованого розпланування. Враховуючи те, що первинно закладені домінанти сталих ансамблів набули з часом значної трансформації, необхідно уточнити види домінуючих груп ансамблю, які діють в оновленій композиційній ситуації. Встановлення властивостей їх організації надасть можливість поглибити підходи гармонізації історичного розпланування, інтегрованого у розпланувальній структурі міста.

Аналіз останніх публікацій виявив, що питання ансамблевої побудови, незважаючи на достатню розробленість цієї тематики є актуальними у сьогоденні. При систематизації робіт було визначено напрями вивчення ансамблів: як сталої форми історико-культурної пам'ятки (В. В. Вечерський, В. І. Соченко, Д. В. Соченко), з позицій обґрунтування прийомів їх збереження та відтворення у міському середовищі (М. В. Бевза, О. В. Рибчинський, К. Т. Черкасова), а також і при визначенні мотивів ансамблевої розбудови домінант сучасної структури міських центрів (Г. О. Осиченко, О. Л. Маргушин, С.О.Шубович).

Відмічено, що загальне послаблення ансамблевої розбудови домінант визначилося не тільки структурною переривчастістю елементів історичного каркасу, тканинною розосередженістю однорідних фрагментів середовища, але й загальним послабленням впливу первинно домінуючої будівлі сталої композиційної ситуації на тлі посилення естетичної вагомості історичної

забудови як об'єкту культурної спадщини міста. Найчастіше, ансамблева форма існує на правах «рятування архітектури від міста», де прагматичний сенс побутового міркування переважає естетичні «примхи» [1]. Але у межах професійних обговорень – постійне повернення до проблем відтворення «потенційно ансамблевого простору», акцентування необхідності його розбудови як середовища гармонійної людини, свідчить про світоглядні позиції архітектури, що існують поза часом [2].

Мета роботи - уточнення композиційного змісту домінант містобудівного ансамблю, встановленого у домірності шару (об'ємно - просторової композиції, розпланувальної структури міських центрів та локального фрагменту архітектурного середовища). Використання методів структурно - семантичного аналізу дозволило розширити систему домінант та акцентів розпланування, враховуючи його зміни у наслідок динамічних змін структури міських центрів. Дослідження обмежено матеріалами відомих містобудівних ансамблів, семантика яких складалася у межах європейської культури.

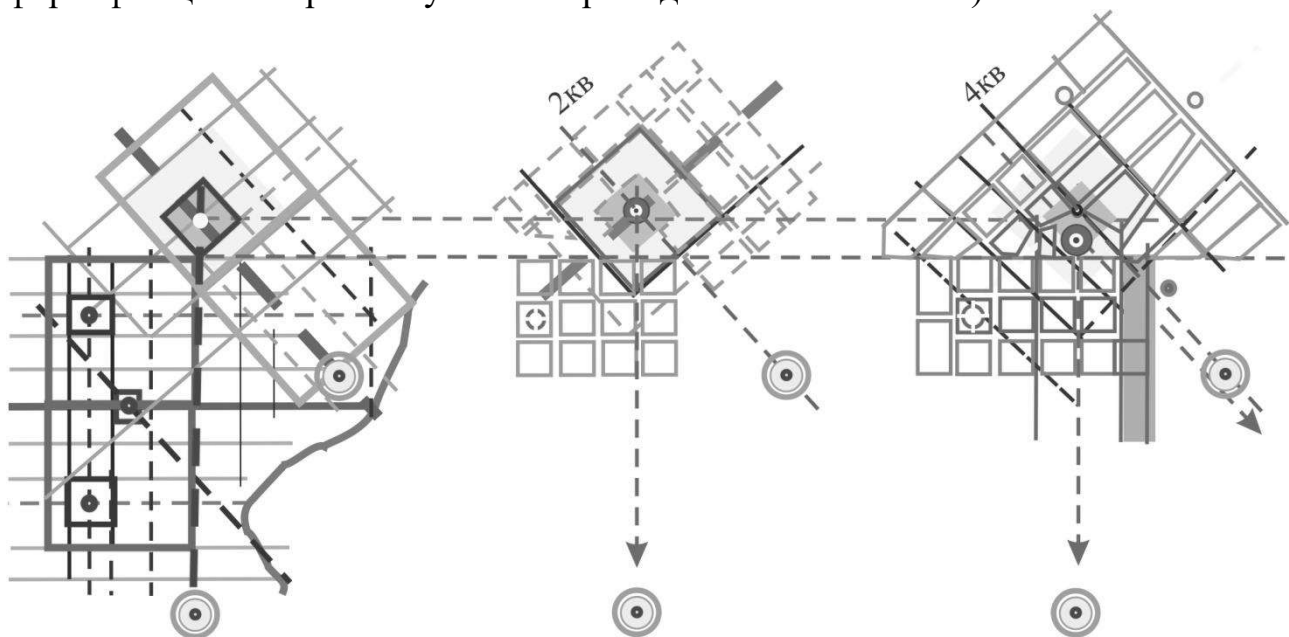
Визначення стійких характеристик домінант відомих містобудівних ансамблів, акцентуючи ознаки обумовленості архітектурних фасадів забудови, надало можливість систематизувати їх різноманітність за чотирма групами. Треба відмітити, що перші три групи акцентували об'ємно-просторову специфіку побудови домінуючих груп ансамблю. До четвертої групи віднесено ансамблі, стан яких акцентував впливовість темпоральних змін містобудівної організації.

Перша група - замкнена форма розпланування з домінуючим значенням площі, довкола якої сформувалося стійке підпорядкування одиниць архітектурної забудови. Прийоми реставрації та відтворення сталої форми площі (зазвичай віднесеної до переліку історико-культурних пам'яток) дозволяють залишатися їй незмінною. Відмічено, що зі втратою однієї з будівель (не обов'язково домінуючої) зникає й відчуття завершеності простору. Найчастіше домінанта цієї групи ансамблів, транслуючи майстерну мову краси, відтворює впізнаваний символ всього міста.

Так, наприклад, - площа Сан Марко (Венеція). Домірність пластики оточуючих фасадів базиліки, палацу Дожів, Кампаніли, Прокурацій, часової башти дистанційним габаритам площі віддзеркалює умови формування статично замкненого простору. Завдяки композиційної обумовленості ознак фасадної розгортки площі - посиленої монументальності дзвіниці на тлі ажурної пластики собору, розвинутої аркової перспективи палацу до набережної з тріумфальними колонами, у завершенні однієї з яких встановлено виразний силует крилатого лева, що вільно відпускає погляд у безмежність морської далечі, - відтворюється незабутній символ Венеції у межах цього невеличкого місця.

Друга група - *розкрита* форма розпланування, де послідовний ряд площ підпорядковано *архітектурній доміні*анті, яка очолює ієрархічну систему різночасових доміант. Академічна форма «великого ансамблю», створена у класицистичній стилістиці, за рахунок модульної ритмізації чарунок квартальної мережі, спрямованості вуличних сіток системою доміант збирає різночасові ділянки забудови у композиційну єдність міського простору [3].

Так містобудівний ансамбль історичного центру Одеси становить зразковий приклад розбудови доміант за класицистичною стилістикою. Первинна композиція Одеси, закладена за типовим рішенням міського плану при фортеці, була сформована на тлі двох різноспрямованих вуличних сіток, на перетині яких домінувала Соборна площа. Стадії трансформування площі віддзеркалили послідовність становлення «великого ансамблю» класицистичного міста з ієрархічною підпорядкованістю архітектурних доміант. За первинним проектом чарунка поворотної частки плану була спрямована віссю старої фортеці (рис. 1). Але закладення Потьомкінських сходин, сформованих пізніше за бісектрисою третьої трикутної чарунки плану, визначило переміщення доміант Соборної площі, підпорядкував їй вже вісі сходин (на плані 1798 року – це вільна територія, відведена за нормами фортифікаційного розмежування з громадським поселенням).

план Одеси, 1798 рік

стадії розвитку фрагменту розпланування

Рис. 1. Аналіз композиційного розвитку Соборної площі (м. Одеса)

Історичну орієнтованість сходин до пагорба соборної площі доповнено зворотним рухом до акваторії з доміантою висотної будівлі морського вокзалу (рис. 2). Також сходини мають поперекове розкриття за віссю Приморського бульвару. В сучасній ситуації центральна вісь сходин (як частка історичного

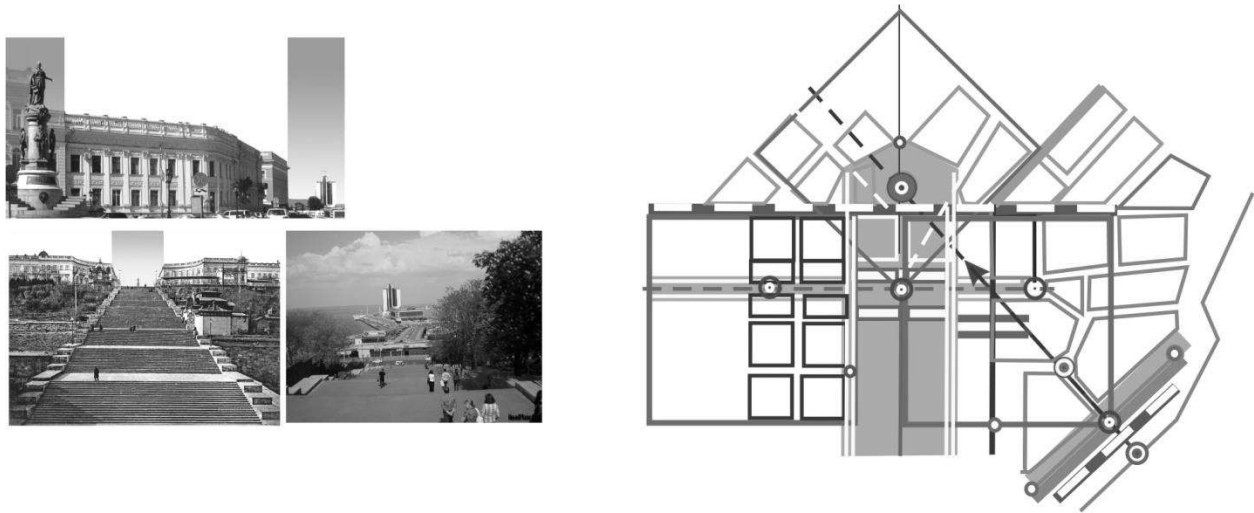

Рис. 2. Орієнтованість доміант містобудівного ансамблю історичного центру (каркасу) складає з транспортною смугою вздовж морського узбережжя (це частка вже полілінійної структури) провідне перехрестя розпланування. При цьому множина різноспрямованих вуличних сіток планувального трикутника зберігає своє підпорядкування на головний собор, який очолює ансамблю ієрархію доміант історичного каркасу. Відмічено, що Потьомкінські сходи стали символом всього міста, сформував уявлення просторового образу Одеси взагалі.

Третя група - домінування *інтер'єрного* простору споруди, реноваційні зміни якого надали можливість посилити семантичну єдність локального фрагменту міського середовища. При цьому архітектурні фасади представляють самодостатність оболонки, якби відмежованої від оновленого сенсу будівлі. Домінування інтер'єру задекларувало наявність архітектури навиворіт, що стало вже закономірним в умовах зростаючого інтересу до формоутворення сучасних будівель навпаки (поза сил тяжіння і т.і.). Специфікою таких інтер'єрних рішень є відтворення атмосфери приміщень за метафоричним змістом витворів мистецтва та художніх практик. Композиційна «тіснота» різножанрових витворів, що відчувається у таких закладах, подібна стану «тісноти поетичного ряду», яка була властива звукоряду поезики модерністів. У «тісноті» метафор, експонованих у художніх об'єктах, «хиткі ознаки створюють деякий злитий груповий сенс» інтер'єру, навіть «поза семантичним зв'язком» відокремлених приміщень [4, с.128].

Прикладом цієї групи наведено реконструкцію будівлі Бундестагу (арх. Н.Фостер, 1995 рік, Берлін). Публічність закладу визначило посилення ознак прозорості інтер'єрного ядра купольного простору, що начебто декларує свою недоторканність до кам'яного масиву будівлі 1894 року. Насиченість у закладі різножанрових витворів сучасного мистецтва завдає відчуття витонченої

змістовності приміщень, розташованих в оточенні під купольного ядра. А зовні, - немов би під відблиском замкненої домінанти посилюється історична речовинність архітектурного середовища завдяки збереженню історичних фасадів забудови. На тротуарі поруч зі спорудою Бундестагу проходить цегляна смуга кордону, що колись розділяв націю. Зі створенням цієї тоненької, порою навіть непомітної межі, зафіксовано історичний троп розвитку суспільства, що надає можливість спрямуватись уявою у майбутнє.

Різномірність трьох видів домінант містобудівного ансамблю можливо узагальнити домірністю ознак їх фасадної організації у габаритах: фасадної розгортки площі, вуличного коридору, чи взагалі – її тотожності до стану нейтралізації та формального відокремлення, акцентуючи приналежність фасаду будівлі більше до зовнішнього оточення, аніж його внутрішнього змісту. Формоутворення домінант у межах домірності шару об'ємно - просторової композиції ансамблевої забудови (які віддзеркалюють умови трьохмірності побудови), складових розпланувальної структури (виявлених у межах двохмірності виміру) та багатомірності фрагментів архітектурного середовища (враховуючи темпоральність їх розбудови), визначило мозаїчну «тісноту» ділянок розпланування, що примикають достатньо випадково одна до одної. На тлі слабких взаємодій різномірних ділянок, втілених у «скутості» сталого розпланування та «хитких ознак» архітектурних домінант спрацьовують умови поступового проростання впливу різномірних домінуючих груп при збереженні умов фасадної організації простору. Їх зрощення та злиття як знакових форм архітектури відтворюють семантичну насиченість об'єктів культурної спадщини.

Четверта група. Узагальнення плинності планувально - просторових змін ансамблю у часі надало можливість акцентувати *стадійну активність* домінант. По - етапний аналіз розвитку домінуючої групи виявив стадії становлення, росту та розгалуження містобудівного ансамблю, а потім і поступового забуття та фрагментації. Збереження достовірних фрагментів разом зі зміною функціонального призначення споруди, приводить до ідеалізації архітектурної форми та її згортання в знак. Все це надає можливість зафіксувати новий етап розвитку архітектурно-містобудівного ансамблю, де ретрансляція знакової форми архітектури проходить поза первинного середовища та визначає початок нового циклу його розбудови.

Підгрупа 4. 1 - достовірні фрагменти історичного ансамблю, частки якого демонструють штучне затримання часу у просторі сучасного міста. Фактично – це руїни, що свідчать давнину європейської культури. Тенденції їх музеєфікації, репрезентації з частковим відтворенням історичних залишків акцентують необхідність постійного уточнення «концепції реанімації» об'єктів

культурного надбання людства [5]. Прикладом цієї групи наведено руїни Римського форуму (forum - торгівельна площа, лат.), музеєфікація яких відтворює легендарну давнину місця.

Підгрупа 4. 2 – репродуктивні форми розпланування з посиленням стилістичного декору домінант (театралізація міського простору). Мається на увазі не розвиток канонізованої форми (за висловлюванням Г. Ниського, шлях досконалості канонізованих форм не має обмежень), а саме, - її накладання як множинності часток. Так при реконструкції центральної частини Вашингтону метою використання ознак формування класицистичного ансамблю (на початку ХХ ст.) більше акцентувалася необхідність придбання ознак історичної давнини міського центру, аніж формування гармонійного простору.

Підгрупа 4. 3 – домінантність репрезентаційного витвору мистецтва, втіленого як знак оновленої ситуації історично сформованого ансамблю. Якщо у давньої історії художні взірці мистецтва легко «подорожували» за примхою загарбників (згадуючи переміщення на протязі десяти століть бронзових кінних скульптур, встановлених на даху собору Сан Марко, які були створені в Греції (III ст. до н.е.), вивезені в Рим (I ст.), а потім у візантійський Константинополь, при занепаду якого скульптури були доставлені у Венецію в 1204 р.). То вже у новітній історії, так званій «епохи тиражування» (за висловленням В. Беньяміну), репрезентаційні форми монументального мистецтва складають поширений прийом відтворення домінанти історично сформованого ансамблю в оновленій композиційній ситуації.

Так в результаті огляду конкурсних проєктів по встановленню пам'ятного знаку на площі Свободи (м. Харків) обрано рішення репрезентаційної форми художнього взірця – триумфальної колони. Проектна висота нової домінанти (86 м) відсилає до історичної домінанти нагорного плато у ХІХ ст. – дзвіниці Успенського собору (89,5 м). Правда, якщо можливо взагалі, приймати до уваги результати блиц-конкурсу, запропонованого для визначення художнього образу домінанти центральної площі міста. Але миттєвий погляд конкурсантів лише посилив ефекти актуальної подійності художніх практик доцільних при формоутворенні тимчасових експонатів. Тоді не випадкове, що запропоноване, на жаль, залишиться поза образом відомої площі.

Наведена систематизація ансамблів віддзеркалила різницю їх формування за морфологічною ознакою домінуючої групи, де центроване значення приймає фасадна розгортка міської площі (перша група), архітектурні фасади споруди (друга група) та мозаїка інтер'єрних розгорток будівлі (третья група). Четверта група акцентувала темпоральні зміни історичних домінант. Прийоми музеєфікації та театралізації зафіксували крайні позиції реорганізації ансамблевої побудови домінант історично сформованого розпланування.

Остання підгрупа віддзеркалила ситуацію з домінуванням декоративно-монументального витвору мистецтва репрезентаційної форми, який зафіксував оновлену змістовність містобудівного ансамблю.

Встановлене угруповання надає можливість моделювання вибіркової взаємодії однорідних домінант розпланування, встановлених у межах домірної побудови композиційного шару (поліцентричної системи домінант історичного каркасу зі вкладенням локальних фрагментів архітектурного середовища). А якісна розбудова ступінчастих переходів впливу різномасштабних домінант дозволить охопити єдиним уявленням цілісність міського простору. Ні в послідовності розгортання окремих домінант, ні за рахунок функціональної прагматики споруди а, швидше, у наслідок уявлення яскравих складових міського простору. Тоді у художній цілісності уяви міського простору розгортається образ часу, що розкриває історичну глибину композиційного шляху.

Висновки. На основі систематизації видів ансамблевої організації домінант розширено ознаки домінуючих груп історичних розпланувань, що сформували композиційні шари домірної побудови. Окрім специфіки організації ансамблів замкненої та відкритої форми розпланування акцентовано роль інтер'єрної форми домінанти, відтвореної в архітектурній оболонці історичної споруди.

Розбудова домінуючої групи у межах об'ємно-просторової композиції підпорядкована закономірностям ансамблевого розвитку розпланування: чарунковість квартальної мережі, спрямованість вуличних сіток структурною впорядкованістю домінант. Провідними властивостями виступають ознаки ритмічного посилення середовища домінанти, ієрархічної впорядкованості одиниць центрованого простору, а також і канонізовані прийоми архітектурної побудови, розвиток яких складає нескінчений шлях вдосконалення форми.

Для провідної забудови архітектурного середовища, яка складає домінуючу групу локального фрагменту, посилюється значення тактильної речовинності архітектури – семантичне посилення пластики фасадів, насиченість витворів мистецтва, які відтворюють образну виразність середовища. Відмічено, що множинність різнорідних фрагментів історичного середовища, як клаптева ковдра слабо пов'язаних ділянок розпланування, набуває потенціалом відтворення ансамблевої взаємодії домінант в оновленій ситуації.

Література

1. Раппапорт, А. Г. Башня и лабиринт [Электронный ресурс] / А. Раппапорт // – Режим доступности к ресурсу: <http://papardes.blogspot.com>
2. Маргушин, А. Л. Ансамбль как носитель образа в архитектуре [Электронный ресурс] / А. Л. Маргушин // Архитектон: известия вузов. – 2005. – №10 — Режим доступности к ресурсу: [http:// archvuz.ru/2005_2/23](http://archvuz.ru/2005_2/23)
3. Кутузова Т. Ю. Цикличность изменения планировочной структуры исторических городских центров с регулярной композицией [Электронный ресурс] / Т. Ю. Кутузова // Архитектон: известия вузов. – 2015. – № 4 (52). – URL: http://archvuz.ru/2015_4/
4. Из работ московского семиотического круга [Текст] / составление и вст. слово Т.М.Николаевой; – М. : Языки русской культуры. 1997. – 896 с.
5. Рибчинський, О. В. Стратегія ревіталізації архітектурних ансамблів ринкових площ історичних міст західної України [Текст] / О. В. Рибчинський // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – 2016. - № 42. – С. 120-125.

Аннотация

На основе систематизация видов градостроительных ансамблей исторической планировки расширены признаки формирования доминирующих групп застройки. Первые три вида акцентировали объемно-пространственную специфику ансамблевого построения доминанты. К четвертому виду отнесены исторически сложившиеся ансамбли, доминанты которых значительно трансформированы в современной ситуации.

Ключевые слова: архитектурная доминанта, градостроительный ансамбль, исторически сложившаяся планировка.

Annotation

It was expanded indications to formation of dominant groups of building by systematization of types urban ensembles from historical planning. The first three types was focused a volume-spatial specificity of ensemble construction a dominant. To the fourth type assigned historically ensembles that were significantly transformed.

Keywords: an architectural dominant, an urban ensemble, historically formed planning.